

šele sredi XIX. stoletja in se najglasneje uveljavil v prvi tretjini XX. stoletja, kar samo po sebi usmerja raziskovalca v iskanje iztočnic v družbenih spremembah. Tako je avtor literarno obravnavo dobro naslonil na situacijo, ko je meščanstvo rušilo absolutistični monarhistično-fevdalni sistem, ko se je posameznik potegoval za svoje pravice nasproti državi, za naravne pravice proti omejitvam, ki jih je vsilila oblast vladajočega fevdalnega reda. V tej situaciji je mogla biti Veronika le tragična junakinja, simbol osebne svobode in pravice, da človek živi po svoji človeški danosti. To naj bi utemeljevalo tudi njeno nedejavnost, pasivnost, nevključenost v dramatično dogajanje.

Ob motivu Veronike Deseniške opazuje avtor tudi drugi snovni kompleks, iz katerega se je razvil komični motiv Mlinarjevega Janeza, torej motiv o prelisičenem gospodarju, ki kaže zanimivo simbiozo ljudskega izročila z motiviko akcijskega in pustolovskega. Sorodna motiva sta rodila dve vrsti dramatike z različnima socialnima aspektoma. Glede na pomembnost, splošno kulturno odzivnost in dostopnost gradiva posveča avtor več pozornosti dramatikam iz prvega motiva.

V osrednjem pretresu slovenske dramatike o celjskih grofih in njenem gledališkem življenju zadane avtor na zanimivo vprašanje, ki bi od sociološke raziskave zahtevalo doslednejšo obravnavo. Odpira ga namreč že uvodna teza, da je bila ta dramatika v slovenski družbi mnogofunkcionalna in je kot taka izpolnjevala posebne repertoarne funkcije. Skupna je uravnano po političnih, spočetka še posebej po narodnobudniških načelih. Dramska dela izpod peresa Župančiča, Novačana, Krefta so se zvrstila v prelomnih obdobjih slovenske družbe. Nazorske diference med njimi so se najizraziteje pokazale v nasprotju med idejo jugoslovanstva, ki so jo vcepljali Celjskim v monarhističnem obdobju po prvi svetovni vojni, in socialno idejo, v katero se je usmerila ob podpori modernega zgodovinopisja »realistična« drama. Družbeni in politični zaobrat v začetku tridesetih let spremlja hkratni zaobrat v slovenski dramatikam o Celjskih. Iz sočasne kritike je razvidno, da je v aktualizaciji mita prišlo do temeljne spremembe, da sta Župančičeva in Kreftova interpretacija motiva najizrazitejši znak različnih nazorskih stališč. To pomembno točko v razvoju slovenske književnosti razprava sicer dobro osvetljuje, vendar le znotraj

dramatike in še to le v zvezi z idejno interpretacijo motiva. Sociološki metodi, ki bi na tem mestu segla v širši kulturni prostor, bi se ponudila ugodna priložnost na novo osvetliti težnje, ki so prihajale v slovenski kulturni prostor in ga ravno v tem času odločilno preoblikovale.

Razprava prinaša tudi zgleden popis slovenskih dramskih del o celjskih grofih, navaja literaturo o tej dramatikam, glavna stališča slovenskega in nemškega zgodovinopisja in politike do izročila o tem zgodovinskem vladarskem rodu. Pretres sočasne in kasnejše, ob odrskih uprizoritvah nastale kritike, pa avtorju plodno služi za ugotavljanje dinamike v življenju dramatike od prve literarne obdelave iz leta 1817 do Rudolfovih iger izpred nekaj let. V genezi dramatike o celjskih grofih se tako v celoti nazorno odkriva spreminjanje mitskih znamenj skozi sto petdeset let.

Obsežno gradivo, ki ga je moral avtor upoštevati, in zoženo območje opazovanja je povzročilo, da preverja razprava predvsem ideološko in nazorsko stran te plodne slovenske dramatike. Zato v sklepnih ugotovitvah ne seže daleč čez dosedanje vednost literarne zgodovine. To je vidno tudi v premajhnem upoštevanju estetskih načel, ki bi zanimivi preplet novih in tradicionalnih teženj, trenje med različnima poetikama v slovenski dramatikam dvajsetih in tridesetih let, prikazala na tleh širšega kulturnega dogajanja in spreminjanja funkcije literature med obema vojnama. Pomembni premik od Župančičeve Veronike h Kreftovemu Pravdaču je znak tiste dinamike v funkciji literature, ki izhaja iz zapletenejših idejnih in družbenih sklopov. Golo vzporejanje: svetovni nazor pisca — dramsko delo — kritika, publika pa do njih ne more prodreti. Razprava Bruna Hartmana prihaja do teh vprašanj in spodbuja k nadaljnjemu razmišljanju.

Nikolaj Jež
Ljubljana

Čas sinteze

Anton Ocvirk: Literarna umetnina med zgodovino in teorijo. Prvi del: Razprave. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1978. 548 str.

Publikacija prinaša večji izbor iz 45-letnega znanstvenega snovanja Antona Ocvirka

ka. Po knjigi *Evropski roman*, v kateri so objavljene avtorjeve izbrušene in tehtne uvodne študije k več znamenitim evropskim romanom (iz zbirke 100 romanov), je nova *Ocvirkova* knjiga drugi sintetični prikaz avtorjevih pogledov, tokrat na slovensko literaturo. Seveda pa v skladu z načeli primerjalne literarne vede *Ocvirk* stalno sooča slovensko literaturo z evropsko in opazuje njuno medsebojno prepletanje, a ne zaradi golega iskanja enostranskih vplivov Evrope na slovenske pisce, ampak zaradi ugotavljanja specifične podedbe slovenskih različic splošneevropskih stilov (v tej knjigi gre pretežno za realizem).

Že naslov značilno nakazuje avtorjevo znanstveno prepričanje: gre za povezavo literarnozgodovinskih in literarnoteoretskih raziskav. V zaključnem pojasnilu h knjigi pravi: »Takšen je v resnici tudi moj znanstveni nazor, saj si ne morem misliti, da bi bile zgodovinske ekspertize res popolne brez idejnih in teoretičnih osnov, in tudi ne nasprotno, da bi nam kaj tehtnega lahko povedalo abstraktno sklepanje, če ni pripeto na resničnost literarnega dogajanja.« V knjigi objavljene *Ocvirkove* razprave (vseh je 5) izredno razvidno in dokumentirano govore predvsem o nastajanju in razvijanju realizma v slovenski literaturi druge polovice XIX. stoletja.

Knjigo uvaja avtorjeva disertacija *Levstikov duševni obraz*, ki je izšla v nepopolni podobi že 1933 v *Levstikovem* zborniku, avtor pa jo je dopolnil leta 1957 za izdajo, do katere takrat ni prišlo. Razprava temelji na obširnem gradivu in je pisana kot vse *Ocvirkove* razprave v mikavnem stilu. *Ocvirk* raziskuje in odkriva *Levstikovo* podobo največ kar iz *Levstikovega* lastnega literarnega dela. Spoznavamo pa tudi *Levstika* v njegovi raznoliki dejavnosti, v odnosih do ljudi, stvari in idej, v nenehnem življenjskem boju, v katerem je bil enkrat kovač, drugič kovani. Drugi vidik na spoznavanje *Levstika* nam *Ocvirk* podaja preko izjav *Levstikovih* sodobnikov in literarnih zgodovinarjev. Osrednja ideja, ki jo v sklopu razprave *Ocvirk* posebej poudarja, je teza o *Levstikovi* »paranoični psihozi, o borbi med čustvenim in intelektualnim delom njegove osebnosti«.

Medtem ko skozi razpravo *Ocvirk* bolj zadržano ocenjuje *Levstikovo* literarno delo, pa prav v zadnjem stavku nenadoma pravi, da sodi le-to po pomenu takoj za *Prešernovo*. Tu pa le kaže pripomniti, da se *Levstik* umetniško sploh ne more kosati

npr. z *Župančičem* ali *Cankarjem*, presega ga pa tudi vrsta njegovih sodobnikov, npr. *Jenko* v poeziji, *Jurčič* v prozi ipd. Se pravi, da so *Levstikove* zasluge bolj časovno kulturnobojne kot nadčasovno literarne. Kot literarni ideolog je *Levstik* v svojem času pravzaprav slabo podpiral oziroma je celo zaviral realistično usmeritev naše literature. Če dodamo še *Levstikovo* jezikovno kvareče umetničenje v poznejših letih, s katerim je kvaril svoja in tuja (*Jenko!*) dela, pa uvidimo, da je treba *Levstikovo* sicer prizadevno početje motriti z nekoliko kritičnejšimi očmi. Nasploh pa *Ocvirk* svojo glavno tezo o *Levstikovi* osebnosti temeljito podpre in bralcem nazorno približa, celotna razprava pa je še danes zanimiva in sveža.

Druga razprava ima naslov *Prijateljeva literarnozgodovinska miselnost in generacijsko načelo*. Nastala je v zvezi z urejanjem najobsežnejšega *Prijateljevega* dela: *Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848-1895*. *Ocvirk* najprej očrta *Prijateljovo* literarnozgodovinsko miselnost, ki je temeljila na pozitivizmu, a se približala tudi intuitivizmu, zatem pa stopi s svojim sicer cenjenim profesorjem v polemiko o periodizaciji obdobja 1848—1895 (*Prijatelj* razdeli obdobje takole: 1848—1868 je staroslovensko, ločeno v dva enaka dela: 1848—1858 je obdobje tvornega konservatizma, 1858—1868 pa obdobje okorelega konservatizma — obdobje 1868—1895 pa je mladoslovensko, ločeno še na 1868—1881 kot obdobje romantičnega realizma in 1881—1895 kot obdobje poetičnega realizma). Priznati je treba, da so navsezadnje vse periodizacije dokaj negotova reč, vzeti jih je treba pač s pridržki, kot pripomoček, ne pa kot prinašanje dokončnih resnic. Vse predalčkanje se izkaže kot nasilno konstruiranje, tako tudi *Prijateljeva* generacijska razdelitev staroslovencev in mladoslovencev.

Razprava *Slovinci in realizem* je enako kot prejšnja povezana s *Prijateljovo* Slovensko kulturnopolitično in slovstveno zgodovino 1848—1895. Avtor spretno prepleta podatke o razvoju in značilnostih evropskega realizma z vprašanjem nastopa realizem pri nas. Z dokajšnjimi utemeljitvami zavrača postavljanje slovenskega realizma že v 50. ali 60. leta, saj ga ne more najti ne teoretično ne praktično niti pri *Levstiku* in njegovem razsvetljsko-psevdo-klasicističnem literarnem nazoru niti pri *Stritarjevem* sentimentalizmu. O *Levstiku* pravi *Ocvirk* takole (str. 363): »Kar se tiče

proze, je priporočal svojim sodobnikom v Popotovanju od Litije do Čateža domače ljudsko izročilo in snovi iz slovenske preteklosti, se ogreval za davno mrtve goldsmithiade in šele v šestdesetih letih polagoma prišel do Gotthelfa. « O Stritarju pa na naslednji strani tole: »Stritar je odslej [po eseju o Prešernu v Klasju 1866] dalje gnal svojo misel [sentimentalno romantično] neutrudno dalje in jo iz leta v leto celo stopnjeval: od Pesmi leta 1869, Zorina 1870 in vseh svojih teoretičnih sestavkov do poloma s svojo goldsmithiado Gospodom Mirolodskim leta 1876. Zato je bil huda ovira našemu literarnemu razvoju v realizem.»

Ocvirk je ob sklepu razprave zapisal Kersnikovo izjavo iz leta 1878 (»Naš čas ni več idealističen... na idealizem je prišel realizem«) in ji pridal nenavadno pomembnost. S to izjavo naj bi se namreč pričel realizem v slovenski literaturi. Mislim pa, da ena sama izjava ali tudi kak manifest le še ne zadostujeta za pričetek neke smeri. Potrebna je tudi utemeljitev v praksi, se pravi: pojaviti se morajo stvarni literarni teksti, ki jih upravičeno lahko uvrstimo v novo smer. In zdaj — kje so teksti, s katerimi naj začnemo slovenski realizem: ali naj gremo še k vajevcem (npr. Jenko: Jeprški učitelj — 1858, Erjavec: Avguštin Očepek — 1860) ali je treba upoštevati vsaj del Jurčiča (Ocvirk meni, da ne, saj utemeljno pravi, da se Jurčič tudi v Sosedovem sinu iz leta 1868 »ni mogel znebiti nasilne idealizacije sveta po načelih moralnega apriorizma, ki deli ljudi na dobre in slabe...«) ali pa počakati na Kersnika, a še tu, do kdaj. Tudi Kersnik se je dolgo ali kar vseskozi ogrinjal v »tančico idealizma«.

Nadaljnja Ocvirkova razprava v knjigi — Kersnikova pot v realizem — izhaja iz vprašanj prejšnje. Razprava je nastajala v zvezi z urejanjem Kersnikovega zbranega dela in bila objavljena v okviru opomb k prvi, drugi in tretji knjigi. Treba je reči, da je razvoj Kersnikovega pisanja od romantike v realizem v Ocvirkovi razpravi opisan podrobno in jasno: od romantike Rokovnjačev (zaključek Jurčičevega romana), romana Na Žerinjah, povesti Lutrski ljudje in Gospod Janez do prehoda v realizem pri Ciklamnu, nadaljnega učvrščanja realizma pri Agitatorju pa do obeh zaključnih bsedil: romana Rošlin in Vrjanko ter realistično najizrazitejšega dela Jara gospoda. S tem zadnjim romanom je Kersnik, pripominja Ocvirk na zaključku, vplival

kasneje na naš porajajoči se naturalizem. Pri usmerjanju Kersnika v realizem je primerno poudarjena vloga Franca Celestina in njegovega programskega spisa Naše obzorje (LZ 1883). Glede razvoja realizma pri Kersniku bi bila stvar tako dovolj razvidna: realizem se je pri našem avtorju torej izrazilo oblikoval v obdobju Ciklamna in Agitatorja, se pravi v letih 1883—1885. Datacija Prijatelja in drugih, ki upoštevajo predvsem letnico 1881 (začetek izhajanja LZ) kot mejnik za nastop poetičnega realizma je tako blizu tej, ki smo jo dobili pri Kersniku. Vendar se vprašamo, ali pomeni nastop realizma — pri posameznem avtorju že merilo za zamejevanje slovenskega realizma. Vzemimo, da imamo zelo določna merila za opredeljevanje količine romantičnega in realističnega v literarnih delih te dobe. Premik od romantike k realizmu bi lahko proglasili šele takrat, ko bi v delih dobe prevladale značilnosti realizma nad značilnostmi romantike, oziroma enostavneje, ko bi si razjasnili in dokazali, od kdaj je nastajalo več realističnih kot romantičnih del. Za to pa bi bilo potrebno temeljito, kar statistično šarjenje po obsežnem gradivu. In slednjič — ali bi bilo to vredno truda? Končno bi ugotovili, da so konec stoletja v slovenski literaturi nastajali dokaj pomešano drug ob drugem ali tudi drug v drugem — romantika in realizem, pa nato še naturalizem in nova romantika. In — ali ni bilo tako tudi v Evropi? V drugi polovici stoletja npr. v Franciji na področju proze gotovo prevladujeta realizem z naturalizmom, v poeziji pa delno še stara, predvsem pa nova romantika. Kako datirati zdaj stilna obdobja, ko pa smeri obstajajo sočasno?

Pa opustimo to razmišljanje, ki ne vodi v jasnost, in se ozrimo še k zadnji Ocvirkovi razpravi v knjigi: Slovenska moderna in evropski naturalizem. Tudi ta nas prijetno osvoji in obsežno pouči. Moram pa dodati, da nas naslov sprva spravlja v dvom in nejasnost: ali gre za to, kako je obdobje slovenske moderne sprejemalo evropski naturalizem, ali pa morda, kakšen odnos so imeli predstavniki slovenske moderne do evropskega naturalizma, ali še kaj drugega. No, ko preberemo, se vse pojasni. Gre predvsem za to, kako je naša publicistika v 80. in 90. letih posredovala v slovenskem tisku vesti o evropskem naturalizmu. Večina glasov je bila negativnih, nekateri kar pretirano, vzemimo npr. Stritarja. Rahlo uvidevnejši je bil Svetič, zakleto sovražen pa, razumljivo, A. Mahnič. Estesko idejne blokade so bile pri ve-

čini poročajočih tako močne, da so povzročile popolno odklanjanje in nerazumevanje naturalizma. Slovenska literarna srenja je bila torej obveščena o naturalizmu enostransko zavračajoče. Za šibek nastop domačega naturalizma v 90. letih (Govekar, Meško, Murnik) pa najbrž niso tako odločilni ti prestrašujoči glasovi o naturalistični Sodomi, kakor enostavno pomanjkanje ustreznih (velikomestnih) razmer, ki jih je naturalizem predvsem prikazoval. Ocvirk sklepa študijo z mislijo o sočasnem prodiranju vplivov naturalizma in nove romantike v času nastopanja naše moderne v 90. letih,

Veljalo bi pohvalno omeniti tudi kompozicijo knjige, saj vsaka naslednja razprava temelji na prejšnji, jo dopolnjuje in razvija dalje. Knjiga je pravzaprav svojevrstna slovenska literarna zgodovina druge

polovice XIX. stoletja, osvetljena iz nekaterih problemskih zornih kotov.

Knjiga Literarna umetnina med zgodovino in teorijo je dragocena pridobitev za našo slavistično vedo in zasluži pozornost tako študentov slavistike in primerjalne književnosti kot vseh zanimajočih se za slovensko literarno in kulturno preteklost. Ocvirkova knjiga se nam kaže po problemski strani kot nova izpopolnjena stopnja v literarnozgodovinskem raziskovanju po Prijatelju. Po izrazni strani pa nas spominja na večje in očarljivo pisanje drugega Ocvirkovega znanstvenega učitelja Paula Hazarda. V njej najdemo ne le splet dejstev in dognanj, marveč tudi številne pobude za nadaljnje dinamično delovanje domače literarne vede.

Andrijan Lah
Ljubljana

Zapiski

K polemiki o sodobnem pouku slovenščine

Od dijakov koprške gimnazije, ki obiskujejo jezikovni krožek, smo prejeli pismo, ki so ga najprej poslali uredništvu Dela kot prispevek k polemiki med Radom Bordonom in Jožetom Toporišičem ter drugimi, ki se je odvijala na straneh sobotne priloge Dela 11., 18. in 26. novembra ter 9. decembra 1978 pod naslovom Beda našega jezika v šolski rabi. Delo dijakom pisma ni objavilo, ker je že pred njegovim prejemanjem polemiko zaključilo. Mnenje koprskih dijakov objavljamo kot prispevek uporabnikov slovenskih jezikovnih učbenikov, ki v polemiko na straneh Dela niso utegnili poseči. Nimamo pa namena, da bi s tem nadaljevali polemiko v našem časopisu.

Uredništvo

Spoštovano uredništvo!

Čeprav je bila v zadnji sobotni prilogi pripomba, da končujete s polemiko, ki jo je sprožil tovariš Rado Bordon, vam pišemo, ker smo se že prej tako odločili. Polemiko smo namreč spremljali tudi učenci. Čutimo dolžnost, da povemo svoje mnenje. To je tudi naša pravica, saj gre za vprašanje je-

zikovnega pouka, ki se še najbolj tiče nas samih.

Smo srednješolska generacija, ki v osnovni šoli ni bila deležna jezikovnega pouka s pomočjo učbenikov Naš jezik Franceta Žagarja. Ne poznamo jih, zato ne moremo pisati o njih. Iz polemike pa je razvidno, da je avtor upošteval moderna jezikoslovna spoznanja, ki jih v domače jezikoslovje uvajajo slovenski lingvisti, med katerimi zlasti izstopa dr. Jože Toporišič. Razvidno je tudi, da gre za spopad med dvema gledanjima na jezik in jezikoslovje.

Strinjamo se s tov. Bordonom, ko govori o bedi našega jezika v šolski rabi (dodali bi, da ne gre za bedo le v šolah, temveč še marsikje), vendar vidimo vzroke za to drugje. Tov. Bordon sprašuje: »Ali res kaže uboge šolarčke posiljevati z nekakšnimi »znanstvenimi« novotarijami, skovankami in spakedrankami, ki morda (ali pa tudi ne) sodijo v znanstveno slovnico, nikakor pa ne v osnovnošolske učbenike, v katerih jih njihovi avtorji povrh vsega ne znajo niti preprosto, prepričljivo, in razumljivo razložiti? Ni čuda, da se je našim šolarjem, kakor mi zatrjujejo mnogi pedagoški delavci, prav materin jezik v zadnjih letih skorajda priskutil.« (Sobotna priloga Dela,